

**Թուրքիայի պատմություն. հարյուրամյա հանրապետության
քաղաքական ուրվագծերը 1923-2023թթ., Ռ. Սաֆրասյան, Ռ.
Մելքոնյան և ուրիշներ, Երևան, ԵՊՀ հրատ. 2023, 504 էջ**

ԱԼԵՔՍԱՆԴ ՍԱՖԱՐՅԱՆ , ՄՀԵՐ ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

Երևանի պետական համալսարանում ՀՀ անկախության տարիներին ահ-
ռելի աշխատանք է տարվել դասագրքերի, ուսումնամեթոդական ձեռնարկնե-
րի և մեթոդական հոդվածների հրատարակության ուղղությամբ: Նորանկախ
Հայաստանում ակնհայտ էր հատկապես պատմության ու քաղաքագիտությ-
ան ոլորտում դասագրքաստեղծ գործունեության անհրաժեշտությունը՝
խորհրդային տարիների գաղափարախոսական «կաղապարների» հաղթա-
հարման հրամայականով: Եթե բնական ու ճշգրիտ գիտությունների ոլորտում
կանխատեսելի էր, թույլատրելի և ընդունելի՝ աշխարհահռչակ գիտնականնե-
րի կողմից ստեղծված և առաջատար համալսարաններում հրատարակված,
բազմամյա փորձաքննություն անցած (անգլերեն, ֆրանսերեն, գերմաներեն,
ռուսերեն) դասագրքերի հայերեն թարգմանությունը և այսպիսով առավել
«պարզ քայլերի հաջորդականությամբ» հայաստանյան ուսանողներին գիտա-
կան համապատասխան տեղեկատվությունը մայրենի ու պետական լեզվով
մատուցելու այլընտրանքը, ապա հումանիտար գիտությունների (մասնավոր-
ապես՝ արևելագիտության) ասպարեզում միանշանակ էր հայաստանյան
մասնագետների կողմից միանգամայն նոր դասագրքերի շարադրման անհրա-
ժեշտությունը, քանզի խորհրդային շրջանում ստեղծված պատմության ու
գրականության բուհական դասագրքերում, ուսումնամեթոդական ձեռնարկ-

* **Ալեքսանդր Սաֆարյան** – պատմական գիտությունների թեկնածու, պրոֆեսոր, ԵՊՀ թյուրքա-
գիտության ամբիոնի վարիչ

Александр Сафарян - кандидат исторических наук, профессор, заведующий кафедрой тюркологии ЕГУ
Alexander Safaryan - Candidate of Historical Sciences, Professor, Head of YSU Chair of Turkic Studies
Էլ. փոստ՝ alexander-safarian@ysu.am. ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2250-4877>.

Մհեր Աբրահամյան – պատմական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ թյուրքագիտության
ամբիոնի դոցենտ

Мгер Абрамян - кандидат исторических наук, доцент кафедры тюркологии ЕГУ

Mher Abrahamyan - Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at YSU Chair of Turkic Studies
Էլ. փոստ՝ mher.abrahamyan@ysu.am. ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1970-8184>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCom-
mercial 4.0 International License.

Մտացվել է՝ 26.08.2024

Հաստատվել է՝ 10.09.2024

© The Author(s) 2024

ներում քիչ չէին մեր կրոնական և ազգային արժանապատվությունը ոտնահարող ձևակերպումները՝ թե՛ դասախոսին, թե՛ ուսանողին վանող պատմական փաստերի գնահատման ակնհայտ խեղաթյուրմամբ¹, իսկ արեվելյան լեզուների դասագրքերը հաշվի չէին առնում հայերենի և վերոհիշյալ լեզուների զուգադրական և համեմատական ուսումնասիրության նվաճումները, հայ ուսանողներին՝ թուրքերենի, ադրբեջաներենի, արաբերենի, ասորերենի, եբրայերենի և այլ լեզուների դասավանդման առանձնահատկությունները:

Համալսարանական արևելագետները հատկապես վերջին տարիներին հրատարակել են Արևելքի ժողովուրդների լեզուների, գրականության, պատմության և իսլամի հիմնահարցերը լուսաբանող մի շարք հիմնարար դասագրքեր²:

Համալսարանականների, ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի և գիտակրթական այլ կենտրոնների թյուրքագետների բազմամյա, արդյունավետ

¹ Այսպես, նույնիսկ տասնամյակներ շարունակ հայ թուրքագետների պատրաստման գործընթացում օգտագործված Մ. Հասարթյանի, Ս. Օրեշկովայի, Յու. Պետրոսյանի «Թուրքիայի պատմության ուրվագծեր» (Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Եր., 1986) գրքում, չնայած հայերեն հրատարակության խմբագրի՝ մեծանուն հայ պատմաբան, պրոֆեսոր Ջոն Կիրակոսյանի և թարգմանչի՝ վաստակաշատ արևելագետ-դասախոս Հակոբ Մարտիրոսյանի «ներքին ընդվզմանը» ու հետևողական ջանքերին, հնարավոր չէր իսպառ վերանայել որոշ պնդումներ, որոնք պայմանավորված էին միութենական կենտրոնում մշակված, տիրապետող գաղափարախոսության անառարկելի ճշմարտացիության ջատագովությամբ ու խորհրդա-թուրքական հարաբերությունների պատմության անվերապահ արդարացման թելադրանքով: (տե՛ս նույն տեղում, էջ 229, 237-238, 242, 247): Հավելենք, որ իր գրախոսություններում և հրապարակախոսության մեջ պրոֆ. Ս. Կիրակոսյանը համարձակորեն հանդես էր գալիս խորհրդային տարբեր թուրքագետների ոչ օբյեկտիվ, «հրավիճակային» և հայ ընթերցողի համար մերժելի հրապարակումների կամ առանձին ձևակերպումների քննադատությամբ (մասնավորապես տե՛ս վերոհիշյալ գրքի մասին հետևյալ գրախոսությունը. Дж. Киракосян, Р. Кондакчян, «Очерки истории Турции», - Вестник Ереванского университета, 1983, № 2, էջ 263-266): Հավելենք, որ Ջ. Կիրակոսյանի նույն գրքի մասին գրախոսությունը, որը հրապարակվել է ու վերահրատարակվել է հայաստանյան ու սփյուռքահայ բազմաթիվ պարբերականներում, ենթարկվել է զգալի «գրաքննական» վերախմբագրման (տե՛ս և հիմտ. Ջ. Կիրակոսյան, Սովետական արևելագետների նոր հրապարակումը, «Սովետական Հայաստան», Եր., 1983 № 10, էջ 29-30, ինչպես նաև Ջ. Կիրակոսյան, Ընտրանի, Եր., 2014, էջ 532-537, ինչպես նաև՝ **Ա. Միմոնյան**, Հայաստանյան պատմաբանների աշխատություններում թյուրքականության գաղափարախոսության գնահատման պատմությունից, **Ա. Մաֆարյան**, «Պատմություն և մշակույթ. հայագիտական հանդես», № 2, Եր., 2019, էջ 129-136:

² Մասնավորապես տե՛ս **Լ. Մովսիսյան**, Ադրբեջաներենի դասագիրք, ԵՊՀ հրատ., Եր., 2012, 204 էջ, **Ա. Սարգսյան**, **Ա. Մաֆարյան**, **Լ. Սահակյան**, Օսմաներենի դասագիրք, ԵՊՀ հրատ., Եր., 2016, 324 էջ, **Դ. Հովհաննիսյան**, Իսլամագիտություն, ԵՊՀ հրատ., Եր. 2020, 228 էջ, **Վ. Բայրուդյան**, Օսմանյան կայսրության պատմություն, վերահրատարակություն, ԵՊՀ հրատ., Եր., 2023, 728 էջ, **Ա. Մաֆարյան**, **Ա. Մոդոնյան**, **Տ. Լոբնագյոզյան**, Թուրքերենի դասագիրք, Գիրք Ա, Յոթերորդ լրամշակված հրատարակություն, ԵՊՀ հրատ., Եր., 2021, 326 էջ: Հատկանշական է, որ գրախոսվող դասագրքի համահեղինակներից պրոֆ. Ռուբեն Մելքոնյանը հրատարակել է նաև հայաստանյան իրականության մեջ առաջին՝ «Թուրքական գրականության պատմություն (XX դարի 20-ական թթ.- XXI դարի սկիզբ)» բուհական դասագիրքը (Եր., 2017, 262 էջ)՝ առավել վիճահարույց և բարդ հիմնահարցերի օբյեկտիվ լուսաբանմամբ:

համագործակցության արդյունքում տասը տարի առաջ հրատարակվեց հանրապետական Թուրքիայի պատմության հայերեն բուհական առաջին դասագիրքը³, որն արժանացավ գիտական հանրության ու գլխավոր շահառուի՝ ուսանողության ջերմ գնահատականին և վերահրատարակվեց 2018 թ.: Դասագրքի պահանջարկվածությունը համահունչ էր հեղինակային խմբի փորձին, խորագիտությանը և ստեղծագործական էնտուզիազմին. հեղինակներին, հիրավի, հաջողվել էր սկզբնաղբյուրների և թուրքագիտական դպրոցների ուսումնասիրությունների լայն հենքի վրա ներկայացնել հանրապետական Թուրքիայի պատմության ընդհանրական հոլովույթը և առանձին շրջափուլերը⁴:

Այսօր թուրքագետ ուսանողների, մասնագետների և Թուրքիայի պատմության, հայ-թուրքական հարաբերությունների խրթին հիմնահարցերի շրջանակով հետաքրքրվող ընթերցող հասարակայնության սեղանին է դրված դասագրքի երրորդ լրամշակված հրատարակությունը (համահեղինակներ՝ ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, պրոֆեսոր Ռուբեն Սաֆրաստյան, պ.գ.դ., պրոֆեսոր Ռուբեն Մելքոնյան, պ.գ.դ. Վահրամ Տեր-Մաթևոսյան, պ.գ.թ., դոցենտ Վարուժան Գեղամյան, Անուշ Հովհաննիսյան):

2023 թ. լույս տեսած նոր՝ երրորդ հրատարակությունում տեղ են գտել ոչ միայն կառուցվածքային և խմբագրական որոշ փոփոխություններ, այլև շարադրանքում ներառվել է Թուրքիայի պատմության քաղաքական և սոցիալ-մշակութային կարևոր իրադարձությունների ու կերպափոխումների առատությամբ առանձնացող վերջին հնգամյակի ակնարկը: Գրախոսվող դասագրքում ներառված (պրոֆեսոր Ռ. Մելքոնյանի և դոցենտ Վ. Գեղամյանի համահեղինակած) այս նոր գլխում⁵ մանրամասն շարադրված են Թուրքիայի ներքին ու արտաքին քաղաքականության բեկումնային իրադարձություններն ու դրանց վերլուծությունը, ինչը գիրքը եզակի-նորարարական է դարձնում նաև միջազգային թուրքագիտական-ուսումնամեթոդական գրականության մեջ: Այսպիսով, գրքի նոր տարբերակը բաղկացած է 9 գլուխներից, որոնցում ներկայացված են Թուրքիայի Հանրապետության հարյուրամյա պատմության հիմնական շրջափուլերը: Հաշվի առնելով գրքի առաջին և երկրորդ հրատարակություններից հետո համահեղինակների լսարանային-ապրոբացիոն

³ Տե՛ս Ռ. Սաֆրաստյան, Ռ. Մելքոնյան և ուրիշներ, Թուրքիայի Հանրապետության պատմություն, ԵՊՀ հրատ., Եր., 2014, 396 էջ:

⁴ Տե՛ս Գ. Մելիքյան, Ա. Սաֆարյան, Թուրքիայի Հանրապետության պատմություն, գրախոսություն, // Սրնելագիտության հարցեր, հատոր 9, Եր., 2015, էջ 512-519, ինչպես նաև՝ **A. Safaryan, N. Poghosyan** review on R. Safrastyan, R. Melkonyan, V. Ter-Matevosyan, A. Dumanyan, H. Chaqryan, **V. Geghamyan A. Hovhannisyan**, "History of the Republic of Turkey", Yerevan, 2018, Journal of Oriental Studies, №15, 2019, p. 141-144:

⁵ Տե՛ս Ռ. Սաֆրաստյան, Ռ. Մելքոնյան և ուրիշներ, Թուրքիայի պատմություն. հարյուրամյա հանրապետության քաղաքական ուրվագծերը 1923-2023 թթ., Եր., 2024, էջ 441-480:

մշտական փնտրտուքը՝ նրանք վերաշարադրել են առանձին գլուխներ՝ այսպիսով տեքստը առավել մատչելի դարձնելով ընթերցողի համար: Ընդգծենք, որ հեղինակներին հաջողվել է «կրթական նյութը» ներկայացնել համապատասխան ձևաչափերով՝ հեշտացնելով ուսանողների ինքնուրույն աշխատանքը: Մասնավորապես՝ գրքի յուրաքանչյուր գլխից հետո տրված է լրացուցիչ ընթերցանության համար գրականության համառոտ ցանկ: Բացի այդ, դասագրքի «Հավելված» բաժնում ներկայացված են Թուրքիայի Հանրապետության վերաբերյալ հիմնական երկրագիտական ամփոփ տվյալներ⁶, պետական ու ժողովրդական տոնացույցը (էջ 491), ինչպես նաև հանրապետության քաղաքական պատմության համառոտ ժամանակագրությունը (էջ 195): Գրքում առկա են նաև Թուրքիայի և տարածաշրջանի քարտեզներ (գունավոր ներդիրի տեսքով):

Սույն հրատարակության մեջ նորովի է ներկայացված, մասնավորապես, մեր պատմագիտական մտքի և արդի հասարակական, քաղաքական դիսկուրսում սուր վիճահարույց այնպիսի հիմնահարց, ինչպիսին է Սևրի պայմանագիրը, որի մասնագիտական-օբյեկտիվ ընկալման մասին շարադրված է հետևյալ տեսակետը. «Բնական է, որ Սևրի պայմանագիրը մեծ ոգևորություն էր առաջացրել հայության շրջանում, սակայն որոշակիորեն խանգարել ռեալ քաղաքականության տեսանկյունից դիտարկել ստեղծված իրավիճակն ու դրա ենթատեքստը: Այս առումով շատ դիպուկ է արտահայտվել Հայաստանի առաջին Հանրապետության վարչապետ Հովհաննես Քաջազնունին. «Սևրի դաշնագիրը շլացրել էր մեր աչքերը, կաշկանդել միտքը, մթագնել իրատեսության գիտակցումը»⁷:

Ողջունելով մեր թուրքագետ գործընկերների հույժ արժեքավոր հրապարակումը՝ կցականայինք նշել, որ հենց այս հեղինակային խմբի անդամներից մեր գիտական հանրությունն իրավունք ունի ակնկալելու հայագիտության և թյուրքագիտության հատման տիրույթի ամենաբարդ ու «ցավոտ» պրոբլեմատիկայի լուսաբանումը:

⁶ Տե՛ս նույն տեղը, առանձին ներդիրով:

⁷ Նույն տեղում, էջ 32: